

Marek Blaza

Święto Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w bizantyjskiej tradycji liturgicznej

Salvatoris Mater 10/1, 56-76

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tajemnica wcielenia Drugiej Osoby Trójcy Przenajświętszej, Słowa, które stało się Ciałem (por. J 1, 14), w sposób najbardziej wyrazisty uzewnętrznia się w wydarzeniu zwiastowania, kiedy to za przyzwoleniem Maryi w Jej łonie zamieszkało Przedwieczne Słowo Boga (por. Łk 1, 38). Tak bowiem Bóg wszedł w historię rodzaju ludzkiego, a moment ten w sposób szczególny jest upamiętniany w liturgii święta Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny (25 III), które jest celebrowane zarówno na chrześcijańskim Wschodzie, jak i Zachodzie. Z drugiej strony wydaje się, że w zachodnim chrześcijaństwie wydarzenie zwiastowania, chociaż obchodzone w liturgii jako uroczystość, to jednak w osobistej pobożności wiernych nie odgrywa tak doniosłej roli jak Wielkanoc czy Boże Narodzenie. Co więcej, sama tajemnica wcielenia w łacińskiej tradycji liturgicznej zdaje się być bardziej upamiętniana w ramach uroczystości Narodzenia Pańskiego i Objawienia Pańskiego (Epifanii) niż w uroczystości Zwiastowania NMP¹.

Marek Blaza SJ

Święto Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w bizantyjskiej tradycji liturgicznej

SALVATORIS MATER
10(2008) nr 1, 56-76

Natomiast w okresie Wielkiego Postu, w którym to najczęściej obchodzona jest uroczystość Zwiastowania NMP, niejednokrotnie można odnieść wrażenie, iż w praktyce większe znaczenie w tym okresie liturgicznym w tradycji Kościoła rzymskokatolickiego ma dla samych wiernych uroczystość św.

Józefa, Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny (19 III). Zdaje się to wręcz potwierdzać prawodawstwo tego Kościoła, które tę ostatnią uroczystość zalicza do dni świątecznych nakazanych, na podobieństwo niedziel². Z kolei uroczystość Zwiastowania NMP nie jest w tymże prawodawstwie traktowana jako dzień świąteczny nakazany³, choć sama treść tego dnia liturgicznego, w tym zwłaszcza tajemnica wcielenia, z pewnością winna zapewnić tej uroczystości bardzo wysoką rangę w kalendarzu liturgicznym, taką jak uroczystości Narodzenia i Objawienia Pańskiego.

¹ Por. B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. II: *Liturgia i czas*, Pallotinum, Poznań 1991, 91-113.

² Por. *Codex Iuris Canonici/Kodeks Prawa Kanonicznego*, Pallotinum, Poznań 1984, kan. 1246 § 1 (dalej: KPK); *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallotinum, Poznań 2002, 2177 (dalej: KKK). Uroczystość św. Józefa, Oblubieńca NMP, została zaliczona do dni świątecznych nakazanych w 1622 roku. Zob. T. SINKA, *Liturgika*, Indytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 1997, 155.

³ Por. KPK, kan.1246 § 1; KKK, nr 2177.

Co więcej, wydaje się, że dla lepszego zrozumienia roli i znaczenia uroczystości Zwiastowania NMP warto odnieść się do bizantyjskiej tradycji liturgicznej, która jest przecież żywa i pielęgnowana nieustannie w Kościele prawosławnym i Kościele greckokatolickim. Tego rodzaju refleksja będzie mogła przyczynić się nie tylko do pogłębienia refleksji nad doniosłością tego dnia liturgicznego, ale także do większego docenienia wydarzenia zwiastowania NMP, które w bezpośredni sposób przypomina o wcieleniu Syna Bożego, stanowiącym jedną z najważniejszych tajemnic zbawczych, obok misterium Jego narodzenia, objawienia, chrztu, męki, śmierci, zmartwychwstania i wniebowstąpienia oraz misterium zesłania Ducha Świętego.

Zanim jednak zostanie omówione znaczenie i treść, jaką zawiera święto Zwiastowania NMP w bizantyjskiej tradycji liturgicznej, najpierw zostaną przedstawione w zarysie dzieje tego święta, tak w tradycji wschodniej, jak i zachodniej. Dopiero potem podjęta zostanie refleksja nad tym świętem jako dniem liturgicznym, a także zostanie przybliżone przesłanie słowa Bożego proklamowanego w to święto w bizantyjskiej tradycji liturgicznej. Następnie będą zaprezentowane wybrane teksty liturgiczne tego święta oraz zostanie dokonana krótka analiza teologiczno-liturgiczna ikony zwiastowania NMP, która w sposób nieodłączny towarzyszy przeżywaniu tego święta. Można żywić nadzieję, że zaprezentowane w ten sposób różne aspekty dotyczące święta Zwiastowania NMP będą mogły stanowić pomoc dla chrześcijan różnych tradycji w głębszym i bardziej owocnym przeżywaniu tego wydarzenia zbawczego, celebrowanego w liturgii.

1. Zarys dziejów święta Zwiastowania NMP

Początki celebrowania święta Zwiastowania NMP wciąż pozostają przedmiotem dociekań dla wielu teologów i liturgistów, tak na chrześcijańskim Wschodzie, jak i Zachodzie. Zauważają oni najpierw, że święto to nie zostało zadekretowane przez władzę kościelną, a raczej wynika ono ze zmysłu wiary samych wiernych, opartej na ewangelicznym opisie zwiastowania oraz medytacji mistyczno-teologicznej pierwszych wieków chrześcijaństwa, na które ogromny wpływ miała myśl Ojców Kościoła. Znamiennym faktem jest, że zanim zostało ustanowione oficjalnie to święto, w IV w., w Nazarecie, zbudowano bazylikę Zwiastowania. Natomiast na ustanowienie tego święta z pewnością niemalże wpływ miały także spory chrystologiczne w IV i V w. i towarzysząca im pobożność maryjna.

i oleju¹⁹. Jeśli zaś Zwiastowanie Bogurodzicy wypadnie w niedzielę lub w poniedziałek Wielkiego Postu lub Wielkiego Tygodnia, wówczas pierwszym nabożeństwem będą Wielkie Nieszpory. Natomiast jeżeli święto to przypadnie w Wielki Piątek lub Wielką Sobotę, to pierwszym nabożeństwem sprawowanym w tym dniu liturgicznym będzie jutrznia, sprawowana również w przeddzień samego obchodu świątecznego.

Bardzo skomplikowane jest także łączenie święta Zwiastowania Bogurodzicy z Wielkanocą, które w tradycji bizantyjsko-rosyjskiej nazywane jest Kyriopaschą. W takim przypadku pierwszym nabożeństwem odprawianym ku czci obydwu tych świąt jest jutrznia, w ramach której wraz z hymnami ku czci zmartwychwstania Chrystusa, śpiewane są hymny ku czci zwiastowania. Odczytywana jest także Ewangelia, która jest przewidziana na jutrznię święta Zwiastowania (Łk 1, 39-49. 56). Jeżeli natomiast święto Zwiastowania Bogurodzicy przypadnie w Poniedziałek, Wtorek lub Środę Wielkanocną, wówczas sam obchód tego święta rozpoczyna się od nieszporów sprawowanych w przeddzień samego święta²⁰.

Również nabożeństwa cyklu dobowego sprawowane w sam dzień święta Zwiastowania Bogurodzicy są bardzo skomplikowane, a ich stopień złożoności zależy od tego, na jaki dzień liturgiczny święto to przypada w danym dniu liturgicznym. Najbardziej pod tym względem zdają się być złożone nabożeństwa ku czci Zwiastowania Bogurodzicy przypadające na Niedzielę Palmową, Wielki Piątek, Wielką Sobotę i Wielkanoc. Jednak przepisy liturgiczne w najdrobniejszych szczegółach przewidują i opisują porządek nabożeństw łączących obchód święta Zwiastowania Bogurodzicy z innymi ważnymi dniami liturgicznymi²¹.

W święto Zwiastowania Bogurodzicy zawsze sprawowana jest Eucharystia, tak że nigdy nie wolno w tym dniu sprawować wielkopostnej Liturgii Upřednio Poświęconych Darów, ani powstrzymać się od składania Najświętszej Ofiary. Zasada ta została sformułowana na Synodzie Trullańskim w 692 roku²²: *Każdego dnia Wielkiego Postu, prócz soboty*

¹⁹ Zwykle liturgia odprawiana jest wraz z nieszporami przed znacznie większymi świętami roku liturgicznego. Natomiast Wielka Komplet z litiją sprawowana jest jedynie trzy razy w roku: w ramach wigilii przed świętem Bożego Narodzenia, Objawienia Pańskiego i Zwiastowania Bogurodzicy. Jeżeli jednak święto Bożego Narodzenia lub Objawienia Pańskiego wypadnie w niedzielę lub poniedziałek, wówczas w przeddzień nie sprawuje się Wielkiej Komplet z litiją, ale Wielkie Nieszpory z litiją. П. ПППППППППП, *Пособіє къ изученію устава богослуженія Православной Церкви...*, 257, 545, 548, 553.

²⁰ Por. TAMŻE, 562-563.

²¹ Por. TAMŻE, 562-567; *Гүнікон сієсть Уставъ*, ПППППППППП ПППП ПППППП ПППППППППП ПППППП, ПППППП 2002, 559-606; П. ПППППППППП, *Гүнік Української Католицької Церкви*, „ППППППП”, ПППП 2002, 224-256.

²² Synod Trullański (*in Trullo*) został zwołany przez cesarza bizantyjskiego Justyniana II w sali z kopułą pałacu cesarskiego w Konstantynopolu zwaną Trullon. Na synodzie

i niedzieli, i świętego dnia Zwiastowania, nie może być [sprawowana] inna święta Liturgia, jak tylko Uprzednio Poświęconych Darów²³. Przepis ten wskazuje na bardzo wysoką rangę święta Zwiastowania Bogurodzicy, ponieważ w dni powszednie Wielkiego Postu²⁴ w tradycji bizantyjskiej nie sprawuje się Eucharystii ze względu na pokutny i postny charakter tego okresu liturgicznego. Jest to związane z faktem, że w tej tradycji Eucharystia ma charakter radosny i uroczysty, a Wielki Post jest czasem, kiedy Oblubieniec zostaje zabrany wierzącym (por. Mt 9, 15; Łk 5, 34-35)²⁵.

Najczęściej centralnym nabożeństwem sprawowanym w sam dzień święta Zwiastowania Bogurodzicy są nieszpory połączone z Liturgią św. Jana Chryzostoma²⁶. Dzieje się tak, gdy święto to przypada w dniach powszednich Wielkiego Postu lub w Wielki Poniedziałek, Wtorek i Środę. Przy tej okazji warto podkreślić, że jest to jedyny wypadek w całym roku liturgicznym, kiedy przepisy przewidują łączenie nieszporów z Liturgią św. Jana Chryzostoma. Częściej przepisy liturgiczne przewidują bowiem łączenie nieszporów z Liturgią św. Bazylego Wielkiego, sprawowaną jedynie 10 razy w roku²⁷. Jeżeli święto Zwiastowania Bogurodzicy wypadnie w sobotę Wielkiego Postu lub w Niedzielę Palmową, wówczas sprawuje się Liturgię św. Jana Chryzostoma, a w niedzielę Wielkiego Postu (oprócz Niedzieli Palmowej) sprawuje się Liturgię św. Bazylego Wielkiego²⁸. W tych przypadkach Eucharystia nie jest połączona z nieszporami. Jeżeli natomiast święto to przypadnie w Wielki Czwartek lub Wielką Sobotę, wówczas sprawuje się nieszpory z Liturgią św. Bazylego Wielkiego. Z kolei jeśli święto to wypadnie w Wielki Piątek, wówczas

tym zostały uchwalone kanony dyscyplinarne obowiązujące w Kościele bizantyjskim. Por. M. STAROWIEYSKI, *Sobory Kościoła niepodzielonego*, cz. I: *Dzieje*, Wyd. Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 1994, 108.

²³ A. ZNOSKO, *Kanony Kościoła Prawosławnego*, Bratczyk, Hajnówka 2000, kan. 52, 90.

²⁴ Do dni powszednich Wielkiego Postu nie są zaliczane soboty i niedziele wypadające w tym okresie liturgicznym.

²⁵ Już synod w Laodycei, który odbył się pomiędzy 364 a 383 rokiem, postanowił w kanonie 49 i 51, że podczas Wielkiego Postu (oprócz sobót i niedziel), nie wolno ofiarowywać chleba ani uroczyste obchodzić wspomnienia męczenników, które w pierwszym rzędzie polegało na sprawowaniu Boskiej Liturgii, czyli Eucharystii. Por. A. ZNOSKO, *Kanony Kościoła Prawosławnego...*, 163.

²⁶ Por. П. ППППППППП, *Пособіє къ изученію устава богослуженія Православной Церкви...*, 565.

²⁷ Nieszpory z Liturgią św. Bazylego Wielkiego sprawowane są cztery razy w roku: w wigilię Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego (24 XII i 5 I) oraz w Wielki Czwartek i Wielką Sobotę. Jeżeli jednak wigilia Bożego Narodzenia lub Objawienia Pańskiego wypadnie w sobotę lub niedzielę, to nie łączy się nieszporów z Eucharystią. Por. TAMŻE, 542-546; 552-554; 607 i 623.

²⁸ Por. TAMŻE, 565.

sprawuje się Eucharystię (Liturgię św. Jana Chryzostoma), co w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego jest wręcz nie do pomyślenia. W święto Zwiastowania Bogurodzicy, przypadające w święto Zmartwychwstania Pańskiego lub w Oktawie Wielkanocnej sprawowana jest Liturgia św. Jana Chryzostoma²⁹.

Ponieważ święto Zwiastowania Bogurodzicy najczęściej przypada na okres Wielkiego Postu i Wielkiego Tygodnia, dlatego też w dniu tym obowiązuje post, który jednak w stosunku do pozostałych dni tego okresu jest nieco złagodzony. I tak, jeśli święto to wypadnie w Wielkim Poście, wówczas można w tym dniu spożyć rybę, olej i wino. Z kolei jeżeli święto to wypadnie w dniach od Wielkiego Poniedziałku do Wielkiego Czwartku, wtedy nie wolno już spożywać ryby. Natomiast w wypadku, gdy święto to przypadnie w Wielki Piątek lub Wielką Sobotę, wówczas zakazane jest także dodawanie do potraw oleju³⁰.

Dzień poświęcony Zwiastowania Bogurodzicy to wspomnienie św. Archaniola Gabriela (*Собор Архистрпаниза Гавриила*), Bożego Posłańca. Tego typu wspomnienia w ramach dnia poświęconego są typowe dla tradycji bizantyjskiej. W tych bowiem dniach częstokroć oddawana jest cześć tym świętym, którzy w sposób szczególny związani są z danym wydarzeniem celebrowanym w ramach dnia świątecznego. I tak na przykład nazajutrz po święcie Narodzenia Bogurodzicy obchodzi się wspomnienie św. Joachima i Anny³¹, po święcie Bożego Narodzenia obchodzone jest święto Świętej Bożej Rodzicielki (*Собор Пресвятыя Богородицы*)³², po święcie Objawienia Pańskiego wspomina się św. Jana Chrzciciela (*Собор св. Иоанну Крестителю*)³³, a po święcie Spotkania Pańskiego wspomina się św. Symeona i Annę³⁴. Tego typu zwyczaj nie jest obcy również liturgii Kościoła rzymskokatolickiego, gdzie na przykład w dzień po święcie Podwyższenia Krzyża Świętego (14 IX) obchodzone jest wspomnienie Najświętszej Maryi Panny Bolesnej³⁵.

²⁹ Por. TAMŻE, 565-566; *Mszal rzymski dla diecezji polskich...*, 133.

³⁰ Por. П. ПППППППППП, *Пособіє къ изученію устава богослуженія Православной Церкви...*, 561.

³¹ Por. TAMŻE, 532.

³² Por. TAMŻE, 549.

³³ Por. TAMŻE, 557.

³⁴ Por. TAMŻE, 559.

³⁵ Por. *Mszal rzymski dla diecezji polskich...*, 179°.

3. Przesłanie słowa Bożego proklamowanego w święto Zwiastowania Pańskiego

Jeżeli w przeddzień święta Zwiastowania Bogurodzicy sprawowana jest Liturgia Uprzednio Poświęconych Darów, wówczas w ramach nieспорów, wchodzących w skład tego nabożeństwa, odczytywanych jest pięć paremii³⁶, czyli czytań ze Starego Testamentu – dwie z danego dnia liturgicznego³⁷ i trzy z tegoż święta. Z drugiej strony trzeba jednak zaznaczyć, że paremie święta Zwiastowania Bogurodzicy nie stanowią czytań własnych, ponieważ odczytywane są one także podczas nieспорów wigilijnych innych świąt maryjnych, na przykład Narodzenia i Zaśnięcia Bogurodzicy. Te fragmenty biblijne, odczytywane w kontekście świąt maryjnych, w tym Zwiastowania Bogurodzicy, mają bowiem za zadanie wskazać, że osoba Matki Bożej jest w sposób ukryty obecna już w Starym Testamencie.

Pierwsza paremia święta Zwiastowania Bogurodzicy wyjęta jest z Księgi Rodzaju (28, 10-17). Czytanie to opisuje sen Jakuba, w którym *ujrzał on drabinę opartą na ziemi, sięgającą swym wierzchołkiem nieba oraz aniołów Bożych, którzy się wspinali i schodzili po niej na dół* (Rdz 28, 12). Druga paremia jest wyjęta z Księgi proroka Ezechiela (43, 27-44, 4). W tym fragmencie biblijnym Ezechiel staje przed wschodnią bramą przybytku, która była jednak zamknięta. Bóg natomiast tak tłumaczy jej zamknięcie: *Nie powinno się jej otwierać i nikt nie powinien przez nią wchodzić, albowiem Pan, Bóg Izraela, wszedł przez nią. Dlatego winna być ona zamknięta* (Ez 44, 2). Z kolei trzecia paremia wyjęta jest z Księgi Przysłów (9, 1-11). W tym czytaniu mowa jest o mądrości, która *zbudowała sobie dom, wyciosała siedem kolumn, nabiła swych zwierząt, namieszała wina i zastawiła stół* (Prz 9, 1-2). Nietrudno zauważyć, że czytania te w sposób obrazowy traktują o Maryi. I tak, pierwsza paremia ukazuje Ją w znaku drabiny Jakubowej, będącej swego rodzaju pomostem między rzeczywistością niebiańską i ziemską. Drugie czytanie, opisujące wschodnią bramę przybytku, która jest zamknięta, stanowi praobraz Matki Boga i zawsze Dziewicy. Natomiast w trzecim fragmencie biblijnym Maryja została porównana do mądrości.

W ramach jutrzni święta Zwiastowania Bogurodzicy odczytywana jest Ewangelia (Łk 1, 39-49. 56), opisująca nawiedzenie św. Elżbiety przez

³⁶ Słowo „paremia” z języka greckiego παροιμία oznacza przypowieść lub przysłowie.

³⁷ W Wielkim Poście podczas nieспорów i Liturgii Uprzednio Poświęconych Darów czytane są na zasadzie *lectio continua* paremie wyjęte z Księgi Rodzaju i Księgi Przysłów. W Wielkim Tygodniu w podobny sposób czytane są paremie wyjęte z Księgi Wyjścia i Księgi Hioba.

Maryję. Fragment ten w sposób bezpośredni odnosi się do tajemnicy wcielenia, które dokonało się w wydarzeniu zwiastowania. Elżbieta bowiem, napełniona Duchem Świętym pozdrowiła Maryję, noszącą w swoim łonie Syna Bożego, słowami: *Błogosławionaś Ty między niewiastami i błogosławiony owoc Twojego łona. A skądże mi to, że Matka mojego Pana przychodzi do mnie? [...] Błogosławiona [jest], która uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane Jej od Pana* (Łk 1, 42-43. 45). Na te słowa Maryja wychwala Boga, wyrażając Mu swoją wdzięczność za dar wybrania Jej na Matkę Boga: *Wielbi dusza moja Pana i raduje się duch mój w Bogu, moim Zbawcy. Bo wejrzał na uniżenie Służebnicy swojej. Oto bowiem błogosławić mnie będą odtąd wszystkie pokolenia, gdyż wielkie rzeczy uczynił mi Wszchemocny; a święte jest Jego imię* (Łk 1, 46-49). Na to podkreślenie wybrania Maryi na Matkę Boga w tym odczytywanym fragmencie Ewangelii zdaje się wskazywać fakt, że dalsza część hymnu *Magnificat*, opiewająca wszechmoc Boga, została pominięta. Z drugiej strony należy zaznaczyć, że ten sam fragment Ewangelii odczytywany jest podczas jutrzni innych świąt maryjnych, np. w święto Narodzenia Bogurodzicy.

Jeżeli w sam dzień święta Zwiastowania Bogurodzicy sprawowane są nieszpory z Liturgią św. Jana Chryzostoma, wówczas podczas nieszporów odczytywane są cztery paremie: dwie z dnia³⁸ i dwie ze święta. Jeżeli natomiast w samo święto nieszpory nie są celebrowane razem z Liturgią św. Jana Chryzostoma, wówczas wszystkie paremie świąteczne, w liczbie pięciu, odczytywane są podczas nieszporów, poza Eucharysti³⁹. Obydwie paremie świąteczne są czytaniem własnymi święta. Pierwsza z nich wyjęta jest z Księgi Wyjścia (3, 1b-8). Opisuje ona wizję Mojżesza, który ujrzał płonący krzew. Z kolei drugie czytanie, z Księgi Przysłów (8, 22-30), traktuje o mądrości, którą Pan zrodził *jako początek swej mocy* (Prz 8, 22). Obydwa te czytania również odnoszą się do Maryi, która w tradycji bizantyjskiej niejednokrotnie porównywana jest do obrazu płonącego krzewu, który nie spłonął, oraz do mądrości Bożej. Obrazy te pojawiają się w samych tekstach liturgicznych, które zostaną przybliżone w dalszej części niniejszej refleksji.

W ramach Eucharystii sprawowanej w święto Zwiastowania NMP odczytywane są dwa fragmenty biblijne. Pierwszym z nich jest fragment

³⁸ W Wielkim Poście podczas nieszporów i Liturgii Uprzednio Poświęconych Darów czytane są na zasadzie *lectio continua* paremie wyjęte z Księgi Rodzaju i Księgi Przysłów. W Wielkim Tygodniu w podobny sposób czytane są paremie wyjęte z Księgi Wyjścia i Księgi Hioba.

³⁹ Пор. *Вечірня і утрєня та інші богослужєння на всі недїли і свята цілого року*, t. 3, *Святої Церкви України*. Київ, 1937, 246.

z Listu do Hebrajczyków (2, 11-18), traktujący o Chrystusie, który otrzymał udział we krwi i w ciele, zwyciężył śmierć i diabła. *Dlatego musiał się upodobnić pod każdym względem do braci, aby stał się wiernym arcykapłanem w tym, co się odnosi do Boga – dla przebłagania za grzechy ludu* (Hbr 2, 17). Czytanie to ma zatem charakter chrystocentryczny, wskazując przy tym jednak na istotne znaczenie tajemnicy wcielenia w samym uwolnieniu człowieka spod władzy śmierci i szatana. Natomiast Ewangelia to przede wszystkim Łukaszowy opis samego wydarzenia zwiastowania (Łk 1, 24-38). Sam ten opis poprzedzony jest jednak krótką wzmianką o św. Elżbiecie, która poczęła i kryła się z tym przez pięć miesięcy, mówiąc: „*Tak uczynił mi Pan wówczas, kiedy wejrzał łaskawie, by zdjąć ze mnie hańbę wśród ludzi*” (Łk 1, 24-35). A zatem, ten fragment Ewangelii zestawia ze sobą dwa poczęcia: św. Jana Chrzciciela i Chrystusa, koncentrując jednak uwagę zwłaszcza na poczęciu Syna Bożego.

Słowo Boże proklamowane w ramach nieспорów sprawowanych w święto Zwiastowania Bogurodzicy ukazuje prafigury Maryi w konkretnych znakach lub pojęciach zaczerpniętych z historii zbawienia Starego Testamentu. Natomiast czytania z jutrzni i Eucharystii zaczerpnięte są z Nowego Testamentu, zwłaszcza z Ewangelii. Traktują one albo wprost o wydarzeniu zwiastowania, albo nawiązują do tajemnicy wcielenia Syna Bożego.

4. Teksty liturgiczne święta Zwiastowania Pańskiego

Na istotę przesłania danego święta w bizantyjskiej tradycji liturgicznej w pierwszym rzędzie wskazuje zwykle główny hymn dnia liturgicznego, zwany troparionem, który w święto Zwiastowania Bogurodzicy brzmi następująco: *Dziś zbawienia naszego początek i przedwiecznej tajemnicy objawienie: Syn Boży staje się Synem Dziewicy, i Gabriel łaskę tę obwieszcza. Również i my wraz z nim do Bogurodzicy zawołajmy: Zdrowaś Mario, łaski pełna, Pan z Tobą*⁴⁰. Natomiast kondakion, będący hymnem uzupełniającym troparion, skierowany jest wprost do Matki Bożej: *Tobie, walecznej Hetmance, my służymy Twój, wybawieni od złego, dziękczynne pieśni zanosimy. Ty zaś, jako mająca moc niezwykłą, od*

⁴⁰ Cyt. z nieznacznymi modyfikacjami za: A. MIENI, *Sakrament, słowo, obrzęd*, tł. Z. Pogórzec, Wyd. Fundacji Wspierania Ewangelizacji „Sebaot”, Łuków 1992, 86. Tekst grecki troparionu zob. m.in. w: *Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὶς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου/The Divine Liturgy of our Father among the Saints John Chrysostom*, Oxford University Press, Oxford 1995, 65.

zła wszelkiego nas wybaw, byśmy mogli Tobie śpiewać: Błogosławionaś Ty niewiasto, Dziewico czysta⁴¹.

Teksty liturgiczne niesporów tego święta koncentrują się przede wszystkim na samym wydarzeniu zwiastowania, w którym opiewane jest spotkanie archanioła Gabriela z Maryją Dziewicą oraz sama tajemnica wcielenia. Przykładem może być następujący hymn niesporów: *W szóstym miesiącu*⁴² (Łk 1, 26) *posłany był archistrateg*⁴³ *Gabriel do Ciebie, Dziewico czysta, aby obwieścić Ci słowo zbawienia. Jednocześnie i pozdrowić Cię: Raduj się, łaski pełna, Pan z Tobą! Ty porodzisz odwiecznego Syna Ojca. On zbawi ludzi swych z ich grzechów*⁴⁴. Kolejny hymn, nawiązując do poprzedniego, opiewa tajemnicę wcielenia, ukazując ją jako niedający się po ludzku wytłumaczyć paradoks: *W szóstym miesiącu* (Łk 1, 26) *posłany był z nieba archistrateg Gabriel do miasta galilejskiego Nazaret, aby przynieść Dziewicy radość zwiastowania, i przyszedłszy do Niej, zawołał, mówiąc: Raduj się, pełna łaski, Pan z Tobą: raduj się, Mieszkanie nie dającego się pomieścić [Boskiej] Natury, której niebo nie pomieściło, a lono Twoje pomieści, o Błogosławiona! Raduj się, o czcigodne Adamowe wyzwolenie i Ewy zbawienie, o radości świata i szczęście rodu naszego*⁴⁵.

Również inny hymn wskazuje, że zwiastowanie łączy w sobie tajemnicę wcielenia rozumianą jako uniżenie się samego Syna Bożego z tajemnicą zbawienia całego rodzaju ludzkiego: *Dziś [nastaje] radość zwiastowania, święto dziewictwa. To, co niskie, z wysokim jednoczy się. Adam odradza się i Ewa z pierwotnego smutku wyzwala się, a cień naszej natury przez przyjęcie przebóstwienia staje się Kościołem Bożym. O, co za tajemnica! Co za nieznamy obraz uniżenia i bogactwo dobroci niewymowne! Anioł służy cudowi, Dziewicze lono Syna przyjmuje! Duch Święty zstępuje na niskości, Ojciec z wysokości błogosławi: i przejście z jednego stanu w odmienny dokonuje się za wspólnym przyzwoleniem. Przez to przejście i przyzwolenie zostaliśmy zbawieni. Razem z Gabrielem do Dziewicy zawołajmy: Raduj się, pełna łaski! Od Ciebie nasze zba-*

⁴¹ Cyt. z nieznacznymi modyfikacjami za: A. MIENÍ, *Sakrament, słowo, obrzęd...*, 86. Tekst starocerkiewnosłowiański kondakionu znajduje się m.in. w: *Вечірня і утренняя...*, t. 3, 252.

⁴² Od poczęcia św. Jana Chrzciciela.

⁴³ Archistrateg (z greckiego *ἀρχιστρατεύς*) to wódz zastępów niebieskich (por. Joz 5, 14). Tytuł ten nadawany jest archaniołom w bizantyjskiej tradycji liturgicznej. W tekście greckim tego hymnu użyte jest słowo „archanioł”. Por. *Ἀνθολογιον...*, t. 1, 776.

⁴⁴ Teksty liturgiczne w niniejszym artykule tłumaczone są z języka starocerkiewnosłowiańskiego. Zob.: *Вечірня і утренняя...*, t. 3, 247. Teksty greckie znajdują się m.in. w: *Ἀνθολογιον...*, t. 1, 773-789.

⁴⁵ Zob. *Вечірня і утренняя...*, t. 3, 247.

wienie, Chrystus Bóg nasz, który przyjął naszą naturę, Ciebie do Siebie podniósł. Dlatego módl się, aby zbawił dusze nasze⁴⁶. Fakt wcielenia staje się zatem okazją do radości i uwielbiana tej niedającej się ogarnąć tajemnicy: *Niechaj weselą się niebiosy i niech raduje się ziemia. Albowiem współodwieczny i bez początku istniejący, współzasiadający na tronie z Ojcem szczerobliwy na miłosierdzie ze względu na miłość do człowieka, siebie uniżył z woli i zamysłu Ojca i zamieszkał w dziewiczym łonie, oczyszczonym uprzednio przez Ducha. O cudo! Bóg w człowieku! Nie dający się pomieścić w łonie! Ponadczasowy w czasie! I jeszcze coś najchwalebniejszego: albowiem poczęcie [dokończyło się] bez nasienia, i uniżenie niewypowiedziane i tajemnica tak wielka! Bóg bowiem uniża się w sposób niewymowny i wciela się i rozwija się. Anioł Czystej zwiastuje poczęcie i mówi: Raduj się, łaski pełna, Pan z Tobą, mający wielkie miłosierdzie⁴⁷.*

Inne trzy następujące po sobie hymny niesporów nawiązują wprost do zawartego w Ewangelii dialogu Maryi z archaniołem Gabrielem. W pierwszym z nich archanioł pozdrawia Maryję, używając w stosunku do Matki Bożej m.in. tytułów pochodzących ze Starego Testamentu: *Zamiar przedwieczny wyjawiając Tobie, Dziewico, Gabriel stanął przed Tobą, pocałował Cię i obwieścił: Raduj się, ziemi niezasiada! Raduj się, krzewie, który nie spłonął (por. Wj 3, 2; Dz 7, 30), raduj się głębino nieodgadniona! Raduj się, moście wiodący ku niebiosom i drabino wysoka, którą Jakub widział (por. Rdz 28, 12)! Raduj się, Boskie naczynie manny! Raduj się, zwolnienie z kłątwy! Raduj się Adamowe wyzwolenie, Pan z Tobą⁴⁸.* Kolejny hymn rozwija treść zawartą w ewangelicznym pytaniu Maryi: *jakże się to stanie, skoro nie znam męża? (Łk 1, 34): Objawiłeś mi się niczym człowiek, mówi niepokalana Dziewica do archanioła. I jak zwiastujesz słowa nadludzkie? Powiedziałeś, że ze mną jest Bóg i zamieszka w moim łonie. I jak, powiedz mi, stanę się mieszkaniem przestronnym i miejscem świętości przewyższającym Cherubinów? Nie zwiędź mnie podstępem, albowiem nie poznałam namiętności i nieobeznana jestem z małżeństwem. Jak zatem narodzę Dziecię?⁴⁹* W ostatnim, trzecim hymnie, po objaśnieniu danym przez archanioła, Maryja zgadza się z wolą Boga i staje się Matką Syna Bożego: *Kiedy Bóg chce, to zmienia porządek natury, mówi Bezcielesny⁵⁰, i dokonuje się coś nadludzkiego. Wierz moim słowom prawdziwym, Najświętsza Niepokalana. Ona zaś odpowiedziała:*

⁴⁶ Zob. TAMŻE, 249.

⁴⁷ Zob. TAMŻE, 247-248.

⁴⁸ Zob. TAMŻE, 243.

⁴⁹ Zob. TAMŻE, 243-244.

⁵⁰ W tradycji bizantyjskiej aniołowie częstokroć nazywani są bezcielesnymi mocami.

*niech mi się stanie według słowa twego i porodzę Bezcielesnego, ciało ode mnie przyjmującego, aby przez to połączenie się [natur], przywrócił człowieka do pierwotnej godności jako jedyny Wszchemocny*⁵¹.

Jeden z hymnów nieszpórów opisuje dylematy, które miały trapić archanioła Gabriela przed spotkaniem się z Maryją: *Posłany był z niebios Gabriel archanioł, aby zwiastować Maryi poczęcie. I przyszedł do Nazaretu, rozważając w sobie cuda, będące przedmiotem podziwu: o jakże to na wysokościach Niepojęty z Dziewicy się narodzi? Mający niebo za ołtarz i ziemię za podnózek, pomieści się w łonie Dziewicy? Na Niego sześćskrzydli i wieloocy [aniołowie] patrzeć nie mogą: na jedno słowo zechciał przyjąć z Niej ciało! Oto jest prawdziwy Bóg Słowo! Dlaczego zatem stoję i nie mówię do Dziewicy: Raduj się, pełna łaski, Pan z Tobą! Raduj się, czysta Dziewico! Raduj się, Oblubienico Dziewicza! Raduj się, Matko Życia, błogosławiony jest Owoc Twego łona!*⁵²

Z kolei jeden z hymnów jutrzni, nawiązujący wprost do tekstu Ewangelii, opisuje wątpliwości, które towarzyszyły Maryi w dialogu z archaniołem: *Gabriel z niebios, witając Czystą, woła: Raduj się! Albowiem poczniesz w łonie przedwiecznego Boga, który przez słowo stworzył cały świat. Na to Maryja odpowiada: Skoro jestem niezamężna, to jak porodzę Syna? Kto widział narodzenie bez nasienia? I powiedział anioł Bogurodzicy Dziewicy, wyjaśniając: Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię*⁵³.

Niektóre teksty jutrzni zestawiają ze sobą wydarzenie upadku pierwszych ludzi i tajemnicę wcielenia. O ile bowiem w pierwszym z tych wydarzeń wąż zwodzi Ewę, doprowadzając cały rodzaj ludzki do zguby, o tyle w drugim archanioł Gabriel przybywa do Maryi, zwiastując Jej, iż stanie się Matką Boga, który zbawi ród ludzki: *Gabriel zwiastuje dziś dla łaski Pełnej: Raduj się, Matko Dziewico, która męża nie znalazła! Nie dziw się memu nadzwyczajnemu pojawieniu się i nie lękaj się, bo jestem archaniołem. Niegdyś wąż zwiódł Ewę, a ja dziś zwiastuję Ci radość, bo Ty, Przczysta nie znasz skazy i porodzisz Pana*⁵⁴. Inny hymn jutrzni w podobny sposób zestawia Adama i Chrystusa: *Dzisiaj wyjawia się odwieczna tajemnica i Syn Boży staje się Synem Człowieczym, aby przez przyjęcie tego, co bardziej godne pogardy, dać nam to, co lepsze. Niegdyś Adam dał się oszukać: zechciał Bogiem zostać i nim nie został. Człowiekiem stał się Bóg, aby z Adama uczynić Boga. Niech się weseli stworzenie, niech raduje się natura, albowiem archanioł staje z bojaźnią*

⁵¹ Zob. *Вечірня і утрєня...*, t. 3, 244.

⁵² Zob. TAMŻE, 244.

⁵³ Zob. TAMŻE, 250.

⁵⁴ Zob. TAMŻE, 576.

*przed Dziewicą i przynosi Jej radość, przeciwną smutkowi. Boże nasz, który z laski miłosierdzia stałeś się człowiekiem, chwala Tobie!*⁵⁵

Już na podstawie powyżej zaprezentowanych, wybranych tekstów liturgicznych święta Zwiastowania Bogurodzicy można zauważyć, że są one bogate w treści teologiczne, dla których inspiracją jest zarówno sam ewangeliczny opis zwiastowania, jak też starotestamentowe prafigury Bogurodzicy. Dominującym tematem tych tekstów liturgicznych jest tajemnica wcielenia, która przedstawiana jest jako początek zbawienia ludzkiego. Natomiast samo święto Zwiastowania stanowi uobecnienie tego momentu w historii ludzkości, kiedy to Bóg stał się Człowiekiem. Na to uobecnienie wskazuje zwłaszcza słowo „dzis”, niejednokrotnie pojawiające się także w wyżej omawianych tekstach liturgicznych. Dlatego też wydaje się, że oprócz tekstów biblijnych, za teologiczny punkt odniesienia dla całej hymnografii święta Zwiastowania Bogurodzicy mógłby zostać uznany troparion, czyli główny hymn tego święta, od którego została rozpoczęta refleksja nad tekstami liturgicznymi tego święta.

5. Ikona Zwiastowania Pańskiego w kontekście liturgicznym

Nabożeństwom sprawowanym z okazji święta Zwiastowania Bogurodzicy w nieodłączny sposób towarzyszy ikona tegoż święta, uroczyste wynoszona i umieszczana na środku świątyni w celu adoracji i kontemplacji tego wielkiego wydarzenia zbawczego. Ikona, oprócz lektury Pisma Świętego i tekstów liturgicznych, stanowi trzeci, istotny element, wpisujący się w celebrację święta Zwiastowania Bogurodzicy. Natomiast sama treść ikony inspirowana jest przede wszystkim ewangelicznym opisem zwiastowania (Łk 1, 26-38), a także ewangeliami-apokryfami, które nie należą do kanonu ksiąg Pisma Świętego Nowego Testamentu.

Pierwsze przedstawienia ikonograficzne zwiastowania znane są nie tylko we wschodnim chrześcijaństwie. W IV w., w katakumbach rzymskich, Maryja została przedstawiona jako młoda niewiasta, siedząca i patrząca na młodego człowieka, który stoi przed Nią w postawie oratora. Dopiero po Soborze Efeskim (431 r.), który ogłosił dogmat o Świętej Bożej Rodzicielce, w ikonografii zwiastowania pojawiają się wpływy ewangelii apokryficznych oraz inne dodatki⁵⁶, które są wynikiem samej inwencji twórczej autorów piszących ikony tego wyda-

⁵⁵ Zob. TAMŻE, 253.

⁵⁶ Częstokroć osoba Maryi i archaniola Gabriela przedstawiane są w podobny sposób jak - cesarze.

rzenia zbawczego⁵⁷. Odtąd też niejednokrotnie postać Maryi staje się figurą całego Kościoła, czego przykładem może być scena zwiastowania przedstawiona w bazylice Santa Maria Maggiore w Rzymie, pochodząca z I połowy V wieku⁵⁸.

Zwykle na ikonie tego święta przedstawiane są jedynie postacie Maryi i archanioła Gabriela. W większości przypadków Bogarodzica umieszczana jest po prawej stronie, siedząca (rzadziej stojąca przed archaniołem) na swego rodzaju tronie. Ów tron i jego podnóżek przedstawiane są w świetlistych kolorach, co podkreśla królewską godność Matki Bożej i ponadziemski charakter samego wydarzenia zwiastowania. Maryja przedstawiana jest zwykle z pochyloną głową, co ma wyrażać Jej głęboką pokorę, ujawnioną przez Nią samą w słowach Ewangelii, odczytywanych na jutrzni święta Zwiastowania: *Wejrzał na uniżenie Służebnicy swojej* (Łk 1, 48). Bogurodzica przedstawiona na ikonie z niezwykłym spokojem patrzy przed siebie. Zwykle w lewej dłoni trzyma Ona kłębek purpury, z którego wysnuwa się jedno pasmo i biegnie w górę aż do drugiej dłoni. Według tradycji, w tym także ewangelii apokryficznych, Bogarodzica w momencie zwiastowania wykonywała szkarłatną zasłonę do Świętego Przybytku na zlecenie kapłanów świątyni jerozolimskiej. Rzadziej Matka Boża przedstawiana jest z pustymi dłońmi. Czasami autorzy ikony starają się uchwycić jeden konkretny moment spotkania Maryi i archanioła. Jedni eksponują zatem samą rozmowę, inni starają się ukazać przerażenie Matki Bożej w pierwszej chwili spotkania z posłańcem Bożym. Są też autorzy, którzy w tej scenie starają się uchwycić moment, kiedy Maryja, pozbawiona już strachu, wypowiada słowa: *Oto Ja służebnica Pańska, niech Mi się stanie według twego słowa* (Łk 1, 38).

W średniowieczu pojawił się kolejny wariant ikony zwiastowania, w którym przedstawiany jest także pulpit z księgą Starego Testamentu, otwartą na tekście wyjętym z proroctwa Izajasza: *Oto Panna pocznie i porodzi Syna, i nazwie go imieniem Emmanuel, to znaczy „Bóg z nami”* (Iz 7, 14). Widać tu bezpośredni wpływ apokryfów opowiadających, że w momencie zjawienia się archanioła Maryja czytała proroctwa Izajasza. Bizantyjska ikonografia zwiastowania, w przeciwieństwie do sztuki Zachodu, nie przedstawia Bogarodzicy brzemiennej lub z koroną na głowie, a cała scena rozgrywa się nie w domu Józefa w Nazarecie, ale w świątyni jerozolimskiej.

⁵⁷ Por. K. ONASCH, *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter Berücksichtigung der Alten Kirche*, Koehler & Amelang Verlag, Leipzig 1981, 370.

⁵⁸ Por. П. ПІСІСІСІ, *Ікона і літургія. Благовіщення*, тл. з j. węgierskiego L. Puskas, ПІСІСІСІ, ПІСІСІ 2002, 4.

Sporadycznie jednak ikony tradycji bizantyjskiej przedstawiają scenę zwiastowania przy studni. Wówczas Maryja, czerpiąc wodę ze studni, obraca się w stronę leżącego anioła. Scena przy studni wywodzi się z tradycji, według której Maryja poszła do źródła zaczerpnąć wody i usłyszała słowa archanioła Gabriela: *Bądź pozdrowiona, łaski pełna, Bóg z Tobą, błogosławiona jesteś między niewiastami* (Łk 1, 28). Nie dostrzegłszy jednak nikogo, powróciła Ona do domu i zaczęła prażyć. Następnie otworzyła księgę proroka Izajasza i przeczytała w niej wyżej zacytowane słowa (Iz 7, 14), po czym dopiero objawił się Jej archanioł Gabriel.

Archanioł Gabriel przedstawiany jest na ikonach tradycji bizantyjskiej zwykle w pełnej postaci, po lewej stronie. Niekiedy stoi on twardo na ziemi, a czasami jedynie delikatnie dotyka jej stopą. Odziany jest on w białą lub czerwoną szatę, co wskazuje, że jest Bożym posłańcem. W lewej dłoni trzyma zwykle cienką łaskę zakończoną lilią (tzw. rabdos⁵⁹), w kolorze złotym lub czerwonym, symbolizującą władzę duchową lub władzę posłania. Czasem archanioł w lewej ręce zamiast łaski trzyma krzyż, który przypomina o misji zbawczej Tego, którego poczęcie zwiastuje. Natomiast prawą ręką pozdrawia i błogosławi Bogarodzicę. Archanioł Gabriel przedstawiany jest na ikonach jako uskrzydłony młodzieniec z długimi, kędzierzawymi włosami, spiętymi zwykłą przepaską, rzadziej diademem. Przepaska ta ma oznaczać, że posłaniec Boży przybywa z bardzo ważną wiadomością. Ponadto niezwykłość posłannictwa archanioła Gabriela jest podkreślana przez dynamiczny ruch. Na niektórych ikonach jedno ze skrzydeł archanioła Gabriela ukryte jest za plecami, a drugie unosi się w geście powitania. Z kolei nad nim samym zwykle przedstawiane jest naczynie (cyborium), symbolizujące obecność najwyższej mocy i łaski.

Stałym elementem ikon zwiastowania w ikonografii tradycji bizantyjskiej jest widniejąca u góry ciemna sfera, symbolizująca niebo, z dochodzącym stamtąd promieniem światła, oznaczającym zstępującego na Bogarodzicę Ducha Świętego. Ów promień Boskiej mocy, skierowany na głowę Bogurodzicy, rozdziela się na trzy mniejsze, które symbolizują Trzy Osoby Trójcy Świętej działające w akcji wcielenia. Na drugim planie ikony zwiastowania przedstawiane są dwie budowle, na których spoczywa czerwona tkanina. Z jednej strony przypomina ona o tym, że wydarzenie zwiastowania miało miejsce w ukryciu, z drugiej zaś podkreśla ona, iż przez wydarzenie wcielenia dokonało się nowe połączenie podzielonego kosmosu. Od IX-X w. na ikonach tego święta

⁵⁹ Słowo *rabdos* występuje m.in. w tekście greckim Starego Testamentu (Septuagincie), w Księdze proroka Izajasza: *I wyrośnie różdżka z pnia Jessego, wypuści odrośl z jego korzeni* (Iz 11, 1). Słowa te mają przesłanie na wskroś mesjańskie i odnoszą się do samego Chrystusa.

zaczęły pojawiać się elementy architektury nawiązujące do Nazaretu lub domu Maryi. W tym też czasie na niektórych ikonach zaczęto umieszczać banderole z tekstem pozdrowienia anielskiego⁶⁰.

Ikona Zwiastowania Bogurodzicy w kontekście liturgicznym w sposób istotny dopełnia zatem treść proklamowanego słowa Bożego i hymnów śpiewanych podczas nabożeństw tego święta. Przesłanie ikony nie zawsze jednak odpowiada przesłaniu zawartemu w opisie zwiastowania w Ewangelii św. Łukasza. Nawiązuje ona bowiem do ewangelii apokryficznych i tradycji ustnej, będących przejawem pobożności ludowej wiernych. Mimo to treść ta zdaje się nie kolidować z przesłaniem biblijnym, ani nie podważa podstawowych prawd wiary Kościoła katolickiego i prawosławnego dotyczących tajemnicy wcielenia. Co więcej, przesłanie zawarte w ikonie przepojone jest głęboką myślą teologiczną, która może stać się bardzo owocna w przeżywaniu święta Zwiastowania Bogurodzicy.

* * *

W ramach roku liturgicznego w tradycji bizantyjskiej święto Zwiastowania Bogurodzicy ma bardzo specyficzny charakter. Wynika to z faktu, że jego obchód zawsze przypada w okresie Wielkiego Postu, Wielkiego Tygodnia lub w Oktawie Wielkanocnej. Święto to związane jest zatem w sposób ścisły z Misterium Paschalnym Chrystusa, stanowiącym centralny obchód roku liturgicznego. To umieszczenie święta Zwiastowania Bogurodzicy w kontekście paschalnym podkreśla z pewnością znaczenie samej tajemnicy wcielenia, którą liturgia bizantyjska opiewa jako początek zbawienia rodzaju ludzkiego. Na bardzo wysoką rangę tego święta wskazuje także fakt, że zawsze w tym dniu sprawowana jest Eucharystia, nawet jeśli obchód ten przypada w Wielki Piątek. Z drugiej strony, chociaż święto Zwiastowania Bogurodzicy przypadające w okresie Wielkiego Postu i Wielkiego Tygodnia zachowuje swój radosny charakter, to jednak nie zwalnia ono w sposób całkowity wierzących z praktyk pokutnych. Obowiązuje bowiem wówczas wstrzemięźliwość od niektórych pokarmów, zwłaszcza mięsnych, a sama Eucharystia sprawowana jest w połączeniu z nieszporem, co w bizantyjskiej tradycji liturgicznej wskazuje na postny charakter takiej celebracji⁶¹. W tym kontekście uwydatnia

⁶⁰ Por. П. П. П., *Икона и литургия...*, 20-39; J. CHARKIEWICZ, *Święto zwiastowania Bogurodzicy*, <http://www.cerkiew.pl/swieto.php?id=25>, 31.08.2006.

⁶¹ Na postny charakter sprawowania nieszpórów z Eucharystią w tradycji bizantyjskiej wskazują te dni liturgiczne, w których sprawuje się tego typu nabożeństwo: w wigilię Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego, a także w Wielki Czwartek i Wielką Sobotę. Również wielkopostna i wielkotygodniowa Liturgia Upřednio Poświęconych

się także rozumienie tajemnicy wcielenia jako uniżenia (kenozy) samego Chrystusa (por. Flp 2, 5-11), o którym przypominają przede wszystkim teksty liturgiczne tego święta.

Porównując treść przesłania święta Zwiastowania Bogurodzicy w tradycji bizantyjskiej z treścią tej uroczystości w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego, można zauważyć, że w tej ostatniej również obecne są podobne tematy przewodnie. Przykładem może być kolekta mszalna, w której jest mowa o tym, że z woli Ojca *w łonie Maryi Dziewicy odwieczne Słowo przyjęło ludzkie ciało*⁶². W tej modlitwie celebrans prosi także, aby chrześcijanie wyznający wiarę w prawdziwe Bóstwo i prawdziwe człowieczeństwo Chrystusa, *zasłużyli na udział w Jego boskiej naturze*⁶³. Prośba ta wręcz nawiązuje do przebóstwienia człowieka (θεοσις), które zajmuje poczesne miejsce w teologii bizantyjskiej⁶⁴. Z kolei modlitwa nad darami przypomina o eklezjalnym charakterze wcielenia: *Wszchemogący Boże, wcielenie Twojego Syna dało początek Kościołowi*⁶⁵. Podobne treści można znaleźć także w bizantyjskich tekstach liturgicznych tego święta⁶⁶. Wreszcie modlitwa po Komunii łączy wydarzenie zwiastowania ze zmartwychwstaniem Chrystusa: *Boże, przez ten Sakrament utwierdź w naszych sercach prawdziwą wiarę, abyśmy wyznając, że Syn Maryi Dziewicy jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem, mocą Jego zmartwychwstania mogli dojść do wiekuistej radości*⁶⁷.

Liturgiczne święto Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny jest zatem świętem na wskroś paschalnym i nie powinno być traktowane jako „radosny przerywnik” lub wręcz intruz, burzący ducha Wielkiego Postu czy Okresu Wielkanocnego. Nie można także z tego święta czynić jedynie okazji do przypominania o ochronie życia poczętego. Święto to

Darów, będąca połączeniem celebracji niesporów z uroczystym obrzędem Komunii św., ma charakter pokutny. Ów postny charakter tych nabożeństw wynika z faktu, że przynajmniej teoretycznie winny one być sprawowane wieczorem, a post eucharystyczny winien trwać cały dzień, aż do momentu przyjęcia Komunii św. Jednak ze względu na uciążliwość tak długiego postu eucharystycznego obecnie w Kościele prawosławnym z zasady sprawuje się te nabożeństwa w godzinach przedpołudniowych. Natomiast w Kościele greckokatolickim post eucharystyczny został znacznie skrócony, na podobieństwo dyscypliny obowiązującej w Kościele rzymskokatolickim, dzięki czemu nabożeństwa te mogą być sprawowane także w godzinach wieczornych. Por. A. SCHMEMANN, *Wielki Post*, tł. Andrzej Kempfl, Drukarnia Diecezji Białostocko-Gdańskiej, Białystok 1990, 34; K. BONDARUK, *Nauka o nabożeństwach prawosławnych...*, 160.

⁶² *Mszal dla diecezji polskich...*, 35’.

⁶³ TAMŻE.

⁶⁴ Por. B. NADOLSKI, *Liturgika...*, t. II, 118.

⁶⁵ *Mszal dla diecezji polskich...*, 35’.

⁶⁶ Zob. *Вечірня і утрєня...*, t. 3, 249.

⁶⁷ *Mszal dla diecezji polskich...*, 36’.

bowiem nie niesie wyłącznie przesłania moralnego, ale uobecnia ono dogmatyczną prawdę o wcieleniu, bez którego nie byłoby ani Bożego Narodzenia, ani odkupieńczej śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Dlatego też wydaje się, że treść i sposób obchodzenia święta Zwiastowania w bizantyjskiej tradycji liturgicznej może pomóc zachodniemu chrześcijaństwu w większym docenieniu celebracji tego dnia liturgicznego.

Można by wręcz zastanowić się, czy w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego konieczne jest przenoszenie uroczystości Zwiastowania NMP na inny dzień, gdy przypada ona w Wielkim Tygodniu lub w Oktawie Wielkanocnej. Tego typu postępowanie zdaje się bowiem przynajmniej w pośredni sposób wskazywać, że obchodzenie Zwiastowania NMP i Misterium Paschalnego Chrystusa w jednym dniu liturgicznym wykluczają się wzajemnie, podczas gdy oba te wydarzenia zbawcze w swojej treści przenikają się i uzupełniają. A może raczej należałoby zastanowić się, w jaki sposób w tej sytuacji można byłoby połączyć oba te wydarzenia zbawcze w ramach jednej celebracji liturgicznej, nie wydłużając nazbyt i nie komplikując celebracji Eucharystii i Liturgii godzin tak, jak to ma miejsce w tradycji bizantyjskiej. Jednak, aby osiągnąć ów cel, wydaje się, że nieodzownym punktem odniesienia mogłaby być osoba Matki Bożej, której postawę wobec wydarzenia zwiastowania i Paschy Chrystusa można by w skrócie zawrzeć w trzech znanych słowach: *fiat, magnificat, stabat*.

Ks. dr Marek Blaza SJ
Papieski Wydział Teologiczny „Bobolanum”

ul. Rakowiecka 61
PL - 02-532 Warszawa

m.blaza@jezuici.pl

La Festa dell'Annunciazione di Maria Santissima nella tradizione liturgica bizantina

(Riassunto)

L'autore ci presenta il significato dell'icona dell'annunciazione di Maria nel ampio contesto della liturgia bizantina.

L'articolo è strutturato così: 1) La storia della Festa dell'Annunciazione, 2) La Festa dell'Annunciazione come un giorno liturgico, 3) Il messaggio della parola di Dio proclamata durante la festa, 4) L'analisi dei testi liturgici, 5) L'icona dell'Annunciazione nel contesto liturgico.